

details and events. And so, in common with his previous work, Geljon's new book will no doubt prove to be a very useful resource for business historians in that it carefully lays out the facts and provides the reader with the archival context. But academic readers – well this one at least – will probably be left frustrated. Perhaps Geljon's book is best seen as a starting point on which to build something more analytical. Indeed, Geljon starts to do exactly this in an appendix to this book – which, incidentally, is rather hilariously printed in an incredibly small font! For me it is a missed opportunity that such an exercise was not attempted in the book's main text.

The most interesting, and contentious, claim in Geljon's new monograph is that apartheid played no role in the separation of the NOB's Dutch and South African businesses. For me this seems a rather bold claim to make. The bank under study was geared exactly towards South Africa's Afrikaners – the ethnically Dutch population principally responsible for the apartheid system. Geljon argues that the NOB was not involved, or at least not responsible, for discrimination because it had divested its South African operations before the excesses of apartheid fully took hold. This is unconvincing, but explained perhaps by Geljon's career working in the Dutch financial services sector – some of which he served in the employ of the very bank under study. A really interesting piece of research would be to use Barclays in a counterfactual comparison with the NOB. Barclays kept onto its South African business all through apartheid and was famously the subject of boycotts in its home market as a direct consequence. In my opinion, a NOB-Barclays comparison would push the knowledge frontier by providing a framework for a more analytical business history of Dutch overseas banking.

Christopher L. Colvin, Queen's University Belfast

Bart Lankester, *Kom vrouwen, aangepakt! De revolutie van socialiste Trien de Haan*. (Amsterdam: Prometheus, 2017). 344 p. ISBN 9789035143814.

DOI: 10.18352/tseg.1031

Het kleine verhaal van een grootse vrouw

In *Kom vrouwen, aangepakt! De revolutie van socialiste Trien de Haan* heeft historicus en publicist Bart Lankester het levensverhaal van zijn stief-oudtante ingebed in de context van de Nederlandse revolutionaire arbeidersbeweging en de vrouwenemancipatiebeweging. Trien, zoals de auteur haar amicaal beschrijft waardoor je je als lezer snel met haar verbonden gaat voelen, leefde van 1891 tot 1986 en maakte daarmee een heel groot deel van de snel veranderende twintigste eeuw mee.

Haar hele leven lang zette ze zich in voor de revolutionaire arbeidersbeweging. Daarnaast is ze lang actief geweest in de Nieuw-Malthusiaanse Bond, die streed voor het beter beschikbaar maken van anticonceptiemiddelen. Haar activiteiten maakten dat de Duitsers haar in de Tweede Wereldoorlog oppakten en gevangen zetten in Ravensbrück. Ze kwam er gebroken uit.

Dit werk over Trien de Haan staat in een nog jonge traditie van biografieën van leden van de bredere arbeidersbeweging en dan in het bijzonder van vrouwen uit die beweging. Zo verschenen in de afgelopen jaren biografieën van Hilda Verwey-Jonker en Rosa Manus. Deze biografie toont net als haar voorgangers aan dat er talloze voorbeelden zijn van mensen die ontzettend veel hebben bijgedragen aan de arbeidersbeweging, maar die in de vergetelheid zijn geraakt. Werken als deze zijn van groot belang om te begrijpen wat mensen drijft om zich zo actief in te zetten voor hun idealen.

Lankester heeft het leven van De Haan chronologisch geordend in zijn boek. Hij neemt ons mee van haar vroege jeugd naar haar huwelijk met socialist Bart de Haan (1891-1967), via wie ze waarschijnlijk in de arbeidersbeweging terecht kwam. Vanuit daar lezen we hoe ze een van de vertrouwelingen van Henk Sneevliet, leider van de Revolutionair-Socialistische Arbeiderspartij, werd en zich met tomeloze energie inzette voor 'de beweging'. De RSAP was een partij die zich achter de leer van Lenin schaarde in plaats van die van Stalin en bestond met name uit dissidenten afkomstig uit de SDAP en de CPN. Haar activiteiten maakten dat Trien vaak van huis was en haar kinderen weinig zag. Daarnaast was de strijd voor het revolutionair-socialisme vaak tevergeefs: bij de verkiezingen van 1937 verloor de RSAP zowel op landelijk als op lokaal niveau, zelfs in Hoorn, de woonplaats van de familie De Haan. In 1942 werd Trien opgepakt. Na een aantal maanden gevangenschap in Nederlandse gevangenissen werd ze op transport gesteld naar vrouwenkamp Ravensbrück. Een aantal van de gedichten die ze daar schreef zijn opgenomen in het boek. Na de hoofdstukken over de Tweede Wereldoorlog volgen de hoofdstukken 'Alles is anders' en 'Niet meer de oude'. Die titels geven goed weer welke impact de internering in Ravensbrück heeft gehad op het leven van Trien. In deze hoofdstukken wordt ook verteld over de bittere strijd die is gevoerd om een verzetspensioen voor Trien te krijgen, en hoezeer ze daarin werd gedwarsboomd door de overheid, hoogstwaarschijnlijk vanwege haar extreemlinkse politieke voorkeuren. Het boek sluit af met een kort verslag van de uitvaart van Trien, die in 1986 overleed. De scène is kenmerkend voor haar leven: een vriend uit 'de beweging' zong 'met gebalde rechtervuist en ferme stem *De Internationale*'.

Wat ontbreekt in het verhaal van Lankester is een wat diepgaandere analyse en een wat steviger theoretisch kader. Dat komt misschien omdat dat dit meer een publieksboek is dan een zware wetenschappelijke publicatie. Toch had enige

theorie over politieke cultuur en vrouwen in de politiek niet misstaan. Daarnaast is een punt van kritiek op dit boek dat de auteur zich soms laat verleiden tot aannames die wel bijdragen aan de sfeer van het verhaal, maar waarbij hij geen bronvermelding geeft. Zo is het aardig om te lezen dat Trien en Bart de eerste trein van Hoorn naar Amsterdam namen om naar een 1-meiviering te gaan, en dat ze toen lopend naar Carré gingen en niet de tram namen, maar als je de intentie hebt om een waarheidsgetrouw levensverhaal op te schrijven kun je dat soort dingen niet noteren zonder voetnoot.

Desalniettemin heeft Bart Lankester met *Kom vrouwen, aangepakt!* een zeer goed leesbaar en fascinerend levensverhaal op papier gezet, dat de moeite waard is om te lezen voor ieder die geïnteresseerd is in de arbeiders- en vrouwenbeweging in de vroege twintigste eeuw. De informatie die uit dit boek naar voren komt over een kleine, maar niet onbekende partij als de RSAP is heel waardevol. Daarnaast geeft de uitgebreide context het boek meerwaarde: het is de kleine geschiedenis van een individu in de grote geschiedenis van de kolkende twintigste eeuw.

Marieke Dwarswaard, Universiteit Leiden

Rolf Falter, *De geboorte van Europa. Een geschiedenis zonder einde.* (Antwerpen: Pelckmans Pro/Polis, 2017). 616 p. ISBN 9789463102704.

DOI: 10.18352/tseg.1032

Wankele Europese keuzes

Op 6 mei 2018 schreef Elmar Hellendoorn in *De Volkskrant* dat 'Europa' zijn machtspolitieke wortels moet herontdekken, ofwel de wortels van de vroege jaren, toen conservatieve realisten zoals Charles de Gaulle en Konrad Adenauer nog een bepalende rol speelden. Tevens schreef hij hoe 'aan Amerikaanse universiteiten en denktanks een groeiende desinteresse in Europa merkbaar is'. Immers, de werkelijk bepalende gebeurtenissen van de wereld zijn verbonden met de opkomst van China, de hervonden status van Rusland, de situatie in het Midden-Oosten en misschien zelfs de ongewisse mogelijkheden voor Groot-Britannië na de Brexit. Europa, het oude continentale Europa, geldt in de Verenigde Staten als oninteressant, vooral vanwege een vermeend gebrek aan leiderschap en visie.

Dit moet de Europese Unie zich aanrekenen, zeker in tijden van grote omwentelingen, die niet zelden het gevolg zijn van bizarre strapatsen van megalomane wereldleiders. Waar vinden we het liberaal-democratische lichtend baken van de wereld? Helaas heeft de EU het ook thuis niet helemaal op orde. De tegenstellingen tussen de Oost- en West-Europese landen hebben zich in de laatste jaren scherp